

Сітьове моделювання дає наочне уявлення про послідовність етапів реалізації проекту, дозволяє оцінити можливі варіанти послідовності робіт і визначити найбільше раціональний порядок виконання цих етапів із метою встановлення мінімально можливих термінів реалізації проекту. Виконані дослідження підтвердили широкий спектр можливостей практичного застосування сітьового моделювання в інвестиційному плануванні. Це дозволить розрахувати оптимальну величину фінансових коштів з урахуванням додаткових витрат, пов'язаних із використанням кредиту, що забезпечує одержання економічного ефекту, сприяє прийняттю реальних управлінських рішень і розширенню можливостей суб'єктів, що господарюють, у здійсненні капіталовкладень. Застосування запропонованого підходу при плануванні інвестиційного проекту в умовах ВАТ "Донецький завод мостових конструкцій" дозволило знизити вели-

чину потрібних фінансових коштів, що забезпечило одержання економічного ефекту в сумі 4500 грн.

Список літератури

1. Гончаров В., Штапаук С. Сетевые методы планирования инвестиционных проектов // Бизнес-информ. – 1999. – № 1–2. – С. 34–37.

2. Клиланд Д., Кинг В. Системный анализ и целевое управление. Пер. с англ. – М.: «Советское радио», 1974. – 279 с., ил.

3. Костина Л. А. Метод критического пути в многопроектных разработках с учетом ресурсов // Экономика и математические методы. – 1998. – Т. 34, вып. 3. – С. 140–149.

4. Хан Д. Планирование и контроль: концепция контроллинга: Пер. с нем. / Под ред. и с предисл. А. А. Турчака, Л. Г. Головача, М. Л. Лукашевича. – М.: Финансы и статистика, 1997. – 800 с.: ил.

О.Є. КРАВЧЕНКО,
ДонНТУ

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ РОЗВИТКУ МАЛОГО БІЗНЕСУ В ДОНЕЦЬКІЙ ТА ХАРКІВСЬКІЙ ОБЛАСТЯХ У 2001 РОЦІ

Найбільш мобільним елементом структури ринкової економіки є малий бізнес, як самостійна, ініціативна господарська діяльність суб'єктів підприємства, до яких відносяться малі підприємства усіх форм власності. Важливою складовою трансформаційних процесів, які відбуваються у нашій країні, є розвиток малого бізнесу. Як свідчить досвід країн з розвинутою ринковою економікою, а також деяких європейських країн з перехідною економікою, розвиток малого підприємництва сприяє вирішенню ряду важливих завдань щодо

поступального соціально-економічного розвитку країни та її регіонів.

Мале підприємництво є важливим прискорювачем у формуванні бізнес-середовища, розв'язанні проблем зайнятості населення, насиченні споживчого ринку товарами і послугами, наповненні бюджетів різних рівнів та становленні середнього класу суспільства.

За роки незалежності і реформування економіки в Україні створено досить потужний підприємницький сектор, в якому зайнято 1,7 млн. чоловік (9,5%

загальної чисельності економічно активного населення). Частка підприємств малого бізнесу у загальному обсязі виробництва у 2000 р. становила 6,9 %, у тому числі в промисловому виробництві - 3,3 % [1, с. 5].

Малий бізнес як різновид підприємництва демонструє досить високу ефективність. Для малих підприємств характерною є значно нижча частка матеріальних витрат у собівартості продукції при вищій частці витрат на оплату праці та досить стабільна прибутковість у порівнянні з підприємствами суспільного сектору.

Разом з тим, спостерігається тенденція зниження життєздатності малого підприємництва в Україні внаслідок значного податкового тиску, різного роду адміністративних бар'єрів, обмеженості фінансово-кредитних ресурсів тощо. Посилюється консервація несприятливої галузевої і регіональної структури малого підприємництва: більша частина суб'єктів малого бізнесу займаються торгово-посередницькою діяльністю і наданням послуг, незначною є частка малих підприємств, що займаються промисловим виробництвом. Станом на кінець 2000р. 46,4 % загальної чисельності малих підприємств припадало на оптову і роздрібну торгівлю, 15,8% - промисловість, 8,4% - будівництво, 3,6 % - сільське господарство [1, с.5].

У територіальному плані найвищою концентрацією малих підприємств характеризуються столиця, обласні центри та великі міста. Про істотні міжрегіональні відмінності у розвитку малого підприємництва свідчать показники питомої ваги продукції суб'єктів малого бізнесу у загальному обсязі виробництва. У Закарпатській та Чернівецькій областях частка малих підприємств у загальному обсязі виробництва відповідно у 3,3 рази та 2,3 рази вище від середньоукраїнського показника, у той час як у промислово розвинутих областях - Луганській, Донецькій, Дніпропетровській

- цей показник у 1,4-2,1 рази нижчий від середнього по Україні рівня [1, с. 6]. Це є результатом традиційно значної інерційності державного сектору та галузевого і регіонального монополізму в промислових регіонах країни.

Недостатній розвиток отримало мале підприємництво у периферійних та аграрних районах країни, у малих та середніх містах. Складні, нестабільні умови функціонування малих підприємств, різноманіття непримиренних поглядів на те, якою має бути політика держави щодо розвитку малого бізнесу, прояв на макро-економічних показниках суб'єктів малого підприємництва затяжної економічної кризи призводить до негативної динаміки їх чисельності та "тінізації" цього сектора економіки. За цих умов зростає роль і значення регіонів і органів місцевого самоврядування у здійсненні обґрунтованої регуляторної політики, спрямованої на підтримку підприємництва, підвищення його життєздатності, удосконалення галузевої і територіальної структури.

У своєму виступі на Всеукраїнській нараді з питань підприємництва 15 липня 2002 року "Україні потрібен революційний прорив у розвитку малого бізнесу" Президент України Л. Д. Кучма відзначив: "Ні в якій мірі не можна розглядати як прийнятні досягнуті темпи розвитку малого бізнесу. До того ж, не можна не звертати уваги на уповільнення темпів зростання кількості малих підприємств в останні роки. За три роки число зайнятих у малих підприємствах зросло лише на 150 тисяч. Тим часом перед нами стоїть завдання, і це записано в Посланні "Європейський вибір", у найближчій перспективі щорічно створювати не менш як 100 тисяч суб'єктів малого бізнесу з мільйоном робочих місць. Ми зобов'язані це зробити у невідкладному порядку. Викликає занепокоєння й те, що замість зміцнення малих підприємств йде їх по дрібнення: в 1996 році на одному підприємстві пра-

цювало в середньому 12 осіб, зараз — лише 8. Не може влаштувати і структура малого підприємництва, яка постійно тяжіє до торгово-посередницької діяльності. Звужуються позиції малих підприємств у сфері виробництва. 1999 року їх частка у промисловості становила понад 5 відсотків, торік - трохи більше 3 відсотків. Абсолютно незадовільним є фінансовий стан малого бізнесу. За сприятливих умов минулого року 38 відсотків малих підприємств працювали зі збитками. Загальний рівень рентабельності - менше 3 відсотків. Світова практика свідчить, що до 10 відсотків малих підприємств виростають у великі компанії. В Україні мова йде лише про подібні поодинокі випадки. Зростання перспективних малих підприємств фактично заблоковано. Головний висновок із сказаного - в Україні, попри окремі успіхи, досі не створено належних умов для нормального розвитку малого бізнесу" [2, с. 3].

Малий бізнес одержав широкий розвиток у Донецькій та Харківській областях, що дозволило їм зайняти провідні позиції по цьому напрямку в Україні [3; 4]. Донецька та Харківська області займають одне з перших місць у країні по кількості малих підприємств і входять у число деяких регіонів, у яких показник кількості малих підприємств на 10 тисяч чоловік наявного населення вище, ніж у середньому по Україні. Так в обох областях на 10 тисяч чоловік наявного населення в 2001р. приходилося 51 мале підприємство (в Донецькій області у 2000р. - 50, у Харківській в 1999 році по Харківській області налічувалось 45 малих підприємств на 10 тисяч осіб наявного населення, в 2000 році - 46 одиниць). Причому, цей показник вище середнього по Донецькій області був у великих містах області (у Донецьку - 99, у Маріуполі - 67, у Краматорську - 64) і значно нижче в невеликих містах (у Торезі - 14, в Вугледарі - 15), що обумовлено розходженнями в можливостях створення, ведення діяльності і розвитку малих підприємств.

Тенденція росту кількості функціонуючих підприємств малого бізнесу продовжувалася й в аналізованому році. За підсумками 2001р. В Донецькій області кількість малих підприємств у порівнянні з 2000р. зросла на 26 одиниць і склала 24833 - це 86,5% загальної кількості суб'єктів господарської діяльності області. З них тільки 17703 підприємства мали обсяги виробництва продукції (робіт, послуг), що складає 71,3%. В Харківській області діяло 15127 малих підприємств усіх форм власності та організаційно-правових форм господарювання, або на 1735 одиниць більше, ніж у 2000 році.

За сформованою традицією, в Донецькій області основна маса суб'єктів малого підприємництва розташована у великих промислових містах області: 41,4% - у Донецьку, 13,7% - у Маріуполі, 5,9% - у Макіївці, 5,5% - у Краматорську. Аналізуючи демографію малого підприємництва, слід зазначити, що з загального числа малих підприємств, що відзвітувалися, 59,4% не мали ніяких структурних перетворень, 7,3% - створені в звітному році, 2,7% - перетерпіли реорганізацію, 30,6% - призупинили свою господарську діяльність.

Дещо інша картина була у сусідів. Найбільша кількість малих підприємств зосереджена у м. Харкові - 79%. Взагалі райони області по показниках розвитку малого підприємництва значно відстають від міських районів. Так серед районів області лідерами по кількості малих підприємств є такі, як: Харківський - 477 підприємств, або 3,1% і Дергачівський - 310, або 2% від загальної кількості, тобто ті, що знаходяться безпосередньо поблизу самого міста Харкова. Крім того, у 18 районах області з 27 зберігалася тенденція зростання кількості малих підприємств. Перш за все, приріст підприємств був по наступних районах: Дергачівському - 46 підприємств, Хар-

ківському - 32, Балаклійському - 31, Чугуївському - 24 та Лозівському - 22. Поряд з цим у 2001 році проти 2000 року зменшилась кількість малих підприємств: у Печенізькому районі на 4 підприємства, Зачепилівському - на 2, у місті Люботин - на 3.

Мале підприємництво в Донецькій області найбільш характерне для недержавного сектора економіки, у якому діє 15762 (63,5%) підприємств колективної форми власності, 8259 (33,3%) - приватної і 55 (0,2%) - власності міжнародних організацій і юридичних осіб інших країн. У державному секторі економіки функціонувало 311 (1,2%) малих підприємств, у комунальному - 446 (1,8%).

На території Харківської області також функціонують підприємства та організації різних форм власності: державна - 1,2% (в 2000 році - 1,5%); комунальна - 2,7% (в 2000 році - 2,6%); приватна - 28,7% (в 2000 році - 28,1%); колективна - 67,3% (в 2000 році - 67,6%); власність міжнародних організацій та юридичних осіб інших держав - 0,2% (в 2000 році - 0,2%).

Що стосується видів економічної діяльності, то на Донеччині в основному малі підприємства зосереджені в сфері послуг: біля половини зайняті оптовою і роздрібною торгівлею (включаючи торгівлю транспортними засобами і послуги з ремонту), 13,1% - операціями з нерухомістю, здавання під найм і послугами юридичним особам. Це обумовлено насамперед тим, що для цих видів діяльності не потрібний великий початковий капітал, необхідний для відкриття і функціонування підприємства. У виробничій сфері діяло усього лише четверта частина всіх малих підприємств: 13,7% - у промисловості, 8,3% - у будівництві і 3,0% - у сільському господарстві.

В Харківській області розподіл малих підприємств за видами економічної діяльності свідчить про тенденцію концентрації економічних інтересів малих підприємств у сфері оптової та роздрібно-

ної торгівлі - 39,8% від загальної кількості, але по структурі виробництва продукції (робіт, послуг) ця галузь займає 3 місце. Промислові підприємства при частці в кількості 19% має внесок в загальні обсяги виробництва продукції - 32,1%. Операції з нерухомістю з долею розподілу по кількості - 18,1% мають частку по виробництву продукції 19,8%.

Значну кількість підприємств торгівлі в обох регіонах можна пояснити рядом переваг щодо здійснення саме цього виду діяльності, як то: невеликі капітальні вкладення; порівняльне висока норма прибутку; швидкий рух капіталу; реальні можливості щодо "тіньового" обігу коштів.

Малий бізнес у сучасній ринковій економіці покликаний грати значну соціальну роль, а саме - створення нових робочих місць. У 2001р. в Донецькій області у сфері малого підприємництва було зайнято 151,2 тисяч чоловік (включаючи штатних і позаштатних працівників), що складало 5,3% усього працездатного населення області і 12,6% загального числа зайнятих на госпрозрахункових підприємствах області. У порівнянні з 2000р. число зайнятих на аналізованих підприємствах збільшилося на 1287 чоловік, що в більшій мірі зв'язано з ростом кількості малих підприємств і укрупненням деяких вже існуючих підприємств. У середньому на одному малому підприємстві працювало, як і в попередньому році, 6 чоловік. Чисельність нижче сформованої середньої по області (4 чоловіка) спостерігалася на підприємствах, що мали вид економічної діяльності "оптова і роздрібна торгівля, торгівля транспортними засобами і послуги з ремонту". Більш численними були підприємства освіти - 12 чоловік. На підприємствах промислової сфери, будівельних, транспорту і зв'язку середня чисельність складала 8 чоловік.

З загальної кількості малих підприємств області підприємства з чисельніс-

тю до 10 чоловік склали 82,5%, на них було зайнято 35,9% працюючих у малому бізнесі, з чисельністю від 11 до 20 чоловік - 10,0% і 23,9% відповідно, від 21 до 50 чоловік - 7,5% і 40,2% відповідно. Розподіл зайнятих на малих підприємствах по видах економічної діяльності трохи відрізняється від структури кількості підприємств через неоднакове число працюючих на підприємствах різної спеціалізації. Майже третя частина всіх зайнятих у малому бізнесі приходить на підприємства оптової і роздрібною торгівлі (включаючи торгівлю транспортними засобами і послуги з ремонту), 19,0% - на підприємствах промислових видів діяльності, 13,6% - на підприємствах, що займаються операціями з нерухомістю, здаванням під найм і наданням послуг юридичним особам, 11,2% - у будівництві.

Динаміка чисельності працюючих на Харківщині також свідчить про суттєву динаміку збільшення працівників у сфері малого бізнесу (за 2001 рік вона зросла майже на 14 тисяч чоловік і склала 125,3 тисячі). В середньому на одному підприємстві малого бізнесу працювало 8 осіб. Що стосується районів області, то кількість працівників у 19 районах з 27 значно зросла так: в Харківському - на 391 чоловік, в Балаклійському - на 353, в Дергачівському - на 352, Лозівському - на 290 чоловік. Якщо в цілому по області зберігається приріст чисельності зайнятих на малих підприємствах, то у 8 районах з 27 він навіть знизився, так у: Краснокутському - на 225 чоловік. Печенізькому - на 81, Близнюківському - на 41, Первомайському - на 39, Сахновщинському - на 25 чоловік. Кількість діючих підприємств - фізичних осіб на Харківщині також збільшилась майже на 15,5 тисяч, або на 21% і зараз складає біля 90 тисяч чоловік. На жаль по Донецькій області відповідна цифра відсутня.

В Донецькій області у 2001р. продовжувалася тенденція зростання сере-

дньомісячної заробітної плати в малому бізнесі. Вона склала 183, 18 грн., що вище, ніж за попередній рік на 23,32 грн., але значно нижче, ніж у середньому по області - на 191,82 грн. На Харківщині також більш ніж на 26% (з 156,64 грн. до 197,12 грн.) зросла середня заробітна плата в малому бізнесі, але її рівень був майже на 100 грн. нижчий, чим загалом по області. Це свідчить про наявність негативної тенденції, коли великі обсяги сум приховуються від оподаткування.

Вище викладений аналіз діяльності малого підприємництва Донецької та Харківської областей дозволяє зробити наступні висновки: з загального числа підприємств, що відзвітували, тільки близько 70% мали обсяги виробництва, робіт послуг; у середньому на 10 тисяч чоловік наявного населення в цих областях приходить 51 мале підприємство, що вище загальноукраїнського показника; мале підприємство є найбільш характерним для недержавного сектору економіки; кількість працюючих у малому бізнесі складає близько 12,0% від загального числа зайнятих в економіці областей; у середньому на одному малому підприємстві працювало 6 - 8 чоловік; середньомісячна зарплата продовжує зростати, у 2001 р. вона складала - 180 - 190 грн.; обсяг виробленої продукції (робіт, послуг) малими підприємствами відповідає 5 - 10 % загального обсягу виробництва областей.

За підсумками аналізу можна зробити висновок про те, що в цілому в областях сформувався певне середовище малого бізнесу, яке стало складовою нижньої економічної ситуації і заповнило певні ніші у господарському комплексі регіонів, сформована певна інфраструктура, має місце певний потенціал (фінансовий, матеріально-технічний, кадровий, інтелектуальний) для більш ефективних перетворень в цій сфері.

В той же час треба констатувати: на регіональному рівні доки не створено діючого та дієвого механізму фінансово-

кредитної підтримки привабливих інвестиційних та інноваційних проектів. Не достатньо використовується для підтримки малих підприємств можливість надання державних та регіональних замовлень, виробничих площ, нерухомості, обладнання.

До цієї пори недостатньо відпрацьовано механізм координації перевірок суб'єктів підприємницької діяльності державними установами, контролюючими та правоохоронними органами. На рівні міст і районів дуже слабо створюються структури з надання допомоги суб'єктам малого підприємництва (бізнес-центри, бізнес-інкубатори).

З метою забезпечення ефективного розвитку малого бізнесу необхідні радикальні і змістовні важелі регуляторної політики, які б гарантували чіткість і повноту нормативно-правової бази підприємництва, фінансування і кредитування, партнерські відносини влади і бізнесу. На жаль, сприяння розвитку малого підприємництва носить переважно декларативний характер. З метою забезпечення більшої дієвості програмних завдань розвитку малого бізнесу доцільно реалізувати на регіональному рівні такий алгоритм стимулювання підприємництва: 1) визначення обгрунтованих пріоритетів розвитку малого бізнесу; 2) самоорганізація підприємств у підприємницькі об'єднання; 3) формування сприятливої громадської думки за допомогою засобів масової інформації та сучасних PR-технологій; 4) ініціювання створення механізмів взаємодії підприємницьких структур з органами влади не шляхом лобювання, а шляхом налагодження партнерської взаємовигідної співпраці; 5) удосконалення територіальної структури бізнес-середовища в регіоні; 6) пошук механізмів ресурсної підтримки малого підприємництва.

Виходячи з наявних в областях передумов та сформованої спеціалізації і реструктуризації традиційних галузей господарства, слід більшу увагу приді-

лити таким пріоритетним сферам стимулювання розвитку малого підприємництва в регіональних програмах: впровадження енерго- та ресурсозберігаючих технологій; створення нової сільськогосподарської техніки; виробництво і переробка сільськогосподарської продукції; модернізація і технічне переозброєння підприємств переробки, заготівлі і зберігання сільськогосподарської продукції; виробництво медичного обладнання та лікувально-діагностичних засобів; природоохоронна діяльність; рекреація; соціальна інфраструктура.

Неабияке значення має формування сприятливого соціально-психологічного середовища для розвитку малого бізнесу шляхом пропаганди ідей підприємництва і суспільних об'єднань малого бізнесу, їх ділової активності та ініціативи, формування ефективних передумов ринкової самоорганізації та податкової культури суб'єктів малого бізнесу. Ефективна регулятивна політика на місцях є запорукою розв'язання проблем розвитку і розміщення продуктивних сил та фактором прискорення трансформаційних процесів на національному рівні.

Список літератури

1. Основні економічні показники діяльності малих підприємств за 2000 р.: Статистичний бюлетень // Держкомстат України. - 2001. - 72 с.
2. Україні потрібен революційний прорив у розвитку малого бізнесу. Виступ Президента України Л. Д. Кучми на Всеукраїнській нараді з питань підприємництва 15 липня 2002 року // Урядовий кур'єр. - 2002. - 17 липня. - С. 3-4.
3. Малий бізнес Донецької області у 2001 році. Економічна доповідь від 21.06.2002 р. № 01-03-108. - Донецьк: Облстатупр, 2002. - 21 с.
4. Аналіз розвитку малого підприємства в Харківській області за 2001 рік. - Харків: Облстатупр, 2002. - 11 с.